

Марія Мирошниченко

(Одеса, Україна)

ДО ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ
УКРАЇНСЬКИХ ІМЕННИКІВ - НАЗВ ДІЯЧІВ

Анотація. Стаття присвячена проблемі дослідження українських іменників-назв людей за родом діяльності, яку вони виконують, і виділення їх в окрему категорію діяча.

Ключові слова: мова, іменник, категорія діяча

Summary: The article is devoted to the problem of the study of Ukrainian nouns-names of people by kind of activity they perform, and their separation into a category of agent

Keywords: language, noun, category.

Мова – це компонент культури, у якому відбивається увесь пізнаний і практично освоєний людиною світ, і сама людина як його частина. Людина – це деяка ланка, що поєднує реальний світ (включно із нею самою) і мову, яка цей світ відбиває. Тому розуміння феномену людини є важливим для будь-якої науки, і мовознавства зокрема.

У різних філософських ученнях сутність людини визначалась неоднаково. Так, Л. Фейєрбах розглядає людину як антитезу ідеї й духу; представники екзистенційного напрямку – як антитезу понять суспільства і природи. Дослідник М. Каган вважає, що слід віднайти лаконічне однозначне визначення людини, яке б відрізняло її від решти істот, і пропонує такі відомі формули: *Homo sapiens* (людина розумна), *Homo faber* (людина, що усвідомлює), *Homo loquens* (людина, що розмовляє), *Homo psychologias* (людина психологічна) замінити одним визначенням, яке б об'єднувало всі попередні - *Homo agens* (людина, що діє) [1, с. 254]. Деякі філософські напрямки вважають також здатність до спілкування найважливішою характеристикою людини. Якщо ввести до складу діяльності людини й комунікативну діяльність, то поряд із

пізнавальною ціннісно-орієнтованою діяльністю, спрямованою на перетворення світу, розуміння людини, що спілкується, увійде до визначення людини як *Nomina agentis* (назва діяча). Тому на сучасному етапі особливо цікавою для дослідників є лексика, пов'язана з позначенням людської діяльності й самого діяча, оскільки категорія діяча є призмою, крізь яку досліднику відкривається бачення людиною самої себе, як активного перетворювача навколишнього світу і своєї ролі в матеріальному або ідеальному світі.

Будь-які дії, які спроможна виконувати людина, будь-які види її діяльності можуть бути позначені лексично (дієсловами), а від них, у свою чергу, можуть бути утворені іменники, що позначають людину в її відношенні до різновидів діяльності й дій, відбитих у дієслові.

У сучасній українській мові величезна кількість слів, що називають людину. Нас цікавить особливий клас слів – назви діяча - *Nomina agentis*.

Категорія діяча як об'єкт дослідження є однією з центральних категорій семантичної мови. Термін *Nomina agentis* визначається лінгвістами неоднозначно, тому під цю категорію деякі вчені підводять навіть назви тварин, що виконують певну дію, або слова типу «чаювальник» (той, хто любить чай), «зимородок» (людина, народжена взимку). Тому слід визначити, які іменники слід відносити до категорії «діяч». Це непросто. Оскільки навіть саме слово «діяч» і його походження розглядаються по-різному окремими вченими. Так, дослідники Я. Грот і О.Земська вважають, що ця категорія вперше з'явилась у літературній мові в 19 столітті. Дослідниця В.Железна вважає слово «діяч» іще праіндоєвропейським. Дослідник В.Дрозд вважає, що початково до поняття «діяч» входили міфологічні істоти, релігійні персонажі, тварини, сили природи, небесні тіла, деякі поняття – війна, смерть, гнів, любов, ненависть.

Сучасне уявлення про назви діячів дуже складне. Одні лінгвісти вважають діячем будь-який іменник-підмет, оскільки він керує «дією» присудка (О. Ахманова). Дослідниця В. Царькова вважає діячем назву як особи, так і будь-якої істоти, а також неістоти й абстрактні поняття, оскільки всі вони можуть бути суб'єктом, що виконує дію. Інші вчені вважають, що «діячем» може бути

лише істота, особа, яка діє цілеспрямовано. Третя група вчених до категорії діяча відносить будь-який іменник, утворений додаванням агентивного суфікса.

Іменників на позначення назв діячів у сучасній українській мові досить багато. Різні дослідники активно досліджують названу групу слів. Найцікавішими видаються точки зору сучасних дослідників, наведені нижче.

Так, І.Р. Вихованець у “Теоретичній морфології української мови”, поділивши всі знаки (слова) мови на предикатні (знаки ознак) та непередикатні (знаки речей), виділяє іменники на позначення діячів у проміжну групу й називає їх іменниками складної семантичної структури, які об’єднують у собі параметри предикатних і непередикатних знаків (слів) [1, с. 286]. Фактично у тлумачних словниках предикатно-суб’єктна структура речення згортається в реальне слово, де дієслівна, дієприкметникова словотвірна основа вказує на ознаку предмета, а суфікси типу –ач, -ник, -ець узагальнено позначають предмет.

Дослідниця С.І. Камелова під терміном “діяч” розуміє не просто особу як біологічну істоту, а діючу особу – суб’єкт суспільно-історичної діяльності і культури. Словами із значенням діючої особи (іменами діяча) дослідниця вважає слова, що мають у словниках такі дефініції:

1. Той, хто професійно виконує дію;
2. Той, хто спеціалізується в чомусь, є спеціалістом у чомусь;
3. Той, хто здійснює певну тимчасову або актуальну дію.

Найцікавішою й найсучаснішою є точка зору дослідниці С.Ю. Семенової, яка за ознаку належності слова до класу імен діяча бере зв’язок між фреймовою структурою, на основі якої може будуватися семантичне уявлення персональної інформації, та природною семантичною класифікацією номінативної лексики на позначення істот.

За її теорією, серед групи іменників на позначення назв діячів можна виділити ядро та периферію. Ядро складатимуть прагматично важливі й масові класи імен посад і професій, які, окрім основного, мають і okazionale

вживання, до периферії ж можна віднести окультні назви, імена злочинних спеціалізацій, назви ряду спортивних спеціальностей, назви осіб за фахом тощо.

У сучасних словниках «діяч» - це : 1). особа, яка виявила себе в будь-якій галузі; 2). особа, що виявила себе у певній сфері діяльності. Тому, спираючись на вище сказане, ми розуміємо під терміном «діяч» не просто особу як біологічну істоту, а діяча як суб'єкт діяльності. Інакше кажучи, особа виступає у статусі діяча, коли вона постійно або впродовж певного періоду часу бере участь у якійсь діяльності, й може позначати виконавця даної дії в певний момент, або постійного виконавця дії. Так, про будь-яку людину, що співає, можна сказати «співак», але ж так само позначається людина, для якої спів – це професія.

До категорії діяча належать назви, утворені не лише від дієслів, але й від іменників, навіть непохідні: «дантист», «юрист», а деякі похідні назви можуть і не бути назвами діячів у чіткому розумінні цього терміна: «мешканець», «аматор».

Отже, ми виділяємо назви діячів відповідно до приналежності їх носіїв до певної професії, спеціальності, роду занять. У словниках ці назви містять такі компоненти: 1. професія – «актор», «бухгалтер», «декоратор»; 2. спеціаліст, той, хто спеціалізується на чомусь – «водолаз»; 3. той, хто виконує певну роботу, займається некваліфікованою фізичною працею – «двірник», «прибиральниця».

Велика кількість дослідників вивчала названу групу слів із різних точок зору й у різному обсязі. Так, А.С. Авакова подає словотвірну й історико-лексикологічну характеристики назв спортсменів; Т.А. Грищенко аналізує осіб, що займаються сільським господарством; І.М. Савельєва описує осіб у галузі образотворчого мистецтва; Л.А. Шкатова, Л.М. Моїсеєв, З. Леонівичева, – за професією. В. Шмельова у своїй дисертації описує значення іменників-діячів за співвіднесенням із семантикою мотиваційного дієслова. Низка робіт досліджує словотвірні можливості назв діячів, багато робіт аналізують конкретний словотвірний суфікс (І.С. Богданова – тель, Л.В. Аверьянова - ець).

А.М. Єрмакова виділяє також назви за непрофесійною ознакою (мовець, орач) – на даний момент. О. Гаркуша відносить до назв діячів і назви за посадою, станом, статусом.

Дуже велика кількість дослідників аналізує імена діяча у зіставленні з іншими мовами, у процесі розвитку цієї категорії (діахронічні дослідження). Отже, потрібен найбільш повний (комплексний) опис цієї категорії, показ її зв'язку з ментальністю народу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Каган М.С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа) / М.С. Каган. – М.: Политиздат, 1874. – 328 с.
2. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови/ І.Вихованець, К.Городенська – К.: Пульсари, 2004. – 490 с.

Відомості про автора:

Мирошниченко Марія Іванівна – старший викладач кафедри українознавства та соціальних наук Одеського державного екологічного університету; тел.0679707803; jumeaux76@ukr.net; сертифікат ТАК; про конференцію дізналась із інформаційного листа на електронну пошту кафедри.